

„Itt vagyok hát, hogy köszöntsétek éveim”

Kassák Lajos. . .

... 1937. És a vers címe, ahonnet az idézet: *Ötven év*. És a virágon meg az ezüst eszközökön túl, a körülült asztal felett, a halászsok, szántóvetők, a Názáreti említésén, az elhagyáson és az őket e világra szülő „zsirtalan földek”-en átfutva: hogyan folytatódik e kezdő sor után? Az esteli szellővel, mely a költő láthatatlan szakállát borzolja, és míg „az emlékek órái ügetnek”, írja ő maga, a legilletékesebb Tudó erről-ott-akkor, „az asztal csücskén / köztetek ülök. . . egészen egyedül. . .”

Ötven év telt el még-azóta.

Legyen ennyi elég az ünnepi kijelentésekből e dolgozatban. És hadi folytassuk verselemzéssel, ahol – régebben, most egyebütt – abbahagytuk. A Kassák-folyamatosság – toldódják meg ennyivel az „ünnepi”, ha ő is vállalta, amit ő is vállalt – nem szünik. Emlékezni rá a magunk frissülésreménye.

Mintha kevésbé lenne érdes, szabdalt, metszett ez a Kassák-versanyag itt, az 1937-es keltezéssel jelzett *Ajándék az asszonynak*-ciklus imént megidézett bevezetője. De vajon csakugyan így van-e? Nézzük. Az „esteli szellő”-re még áll ez, feltétlenül. Ám az az „egészen egyedül”-létezés, az ünnep alkalmán, amelynek – e magánynak – oka, feltehetően, hogy „nem felejtettem el semmit”, s a kitárt ablaknál épp „kiáltani szeretném. . .” – mondja a vers-főszemély . . . mit kiáltana? Ezt: „ne törüljétek le ajkamról / az édességet, az álmok szirupját. . .” Vagyis? Megenyhült volna a tartás, a fogalomkör? Folytassuk: „s az anyaszeretet mézét”. Már olyan elemi rész-nél tartunk megint, hogy inkább a korábbi Kassák-versek kiegészítő mozzanatát látjuk visszatérni, s kercked kifejezést, az eleve-adott teljesség-vágyat, ennek valami konkrétumát; olyasmit, ami nélkül sem metszés, szabatoság, kifejezés-véglet nem létezhet, sem ezek bensőbb, védett tartalma, tehát az eszményiként megcélzott kettősség-egység. S a vers ezt a feltételezésünket igazolja: „Bélyeget ütöttek homlokomra, holott ekkor még / győztes hadvezér vagy a szabad tengereken / kalóz is lehettem volna, aranyporral a körmeim alatt”. A nagy Apollinaire-világ kifejtett, miközben szín önálló változata pedig a szakasz zárása: „Óh, terveim és vágyaim fényzuhatagai / melyek meghaltatok és nem támadtok fel többé soha”. Miért kell hangsúlyt kapnia a szín önállóság észrebevésének? Mert itt van a hősies, a csupa-bizás, még-illúzió-onnani-illúzió nagy megkésett századelejtiségében a végképp-vesztés innenibb tudata, alakuló tudása. Az, amiről az 1935-ös, pályacsúcissorjázásba illő *Földem virágom* nevezetes első versében, a „Néha eljön hozzánk is az idő, hogy tenyerére vegyen bennünket és kiemeljen önmagunk mélységeiből” kezdetűben így szól: „. . . adni szeretnék a legjobban. . . de. . . kegyetlenül viasztörített bennünket. . .” A hitt töb-

bes: ez az, ami nem volt illúzió akkor; még ha „nyugatabbra”, messze nyugatabbra egy *Paul Klee* is a tömegkapcsolatok hiányát panaszolta fel, azt, hogy az eljáró művészet és a támasz, a közeg, a szélesebb talpazat nem talál egymásra. Ennek ellenére tehát: ott volt az 1935-ös ciklusban megfogalmazott – Kassákot idézem e szóval is: – „igazság, hogy itt vagyunk”. És a szellem halhatatlanságát s az anyag ellenállását kellene „förlásnunk”, írja ott, magunkban. Azaz: „ássátok föl magatokban” . . . stb. A többes megint és mindegyre. Az *Ötven év* nyitottság-eleme, a versé, a szabad-tengeres-kalózkapitányos: az is magányos ücsörgés az asztalnál. Más kérdés, hogy korántsem a végső Kassák-szó!

Am nézzük tovább ezt a verset, hadd körvonalazódjék akkor már a pontosabb kép. Először is kemény metszés a második és harmadik szakasz érintkezése: amott az a soha-többé-fel-nem-támadás, a folytatásban pedig az, hogy „ugyanabban a házban lakom most is”, egyszerű, Kassákhhoz méltóan *alap*-azonosság kiemelése, említésre méltósága, ami magának az *említésnek* a méltóságát is megteremti, a vers-helyzet magasát. Pátosz nélkül; hiába érezzük „ama kor” később kifejezéskincsét a következő sorban: „melyet valamikor körém építettek kedveseim”. Ki tudja, kik ezek a *kedvesek!* Értsük ám egyszerűen úgy, hogy mind, akik-amik kedvesek voltak neki. . . s akkor ebben a heroikus többes is benne van, a megkálapált, a tört-föld-jegyű többes. A mesterségé akár. S az Apollinaire-világ szava, aktualitása; közel-egyidejűsége, ha továbbbrezgjésként is: „Micsoda utazásokat éltem és irgalmazzatok”. Ez keményen gyönyörűsége sor, akkor is, ha átindázva a következőbe, már kifejtettebb értelme adódik, nem okoz csalódást ezzel sem: „hogyan cserélgettem legkedvesebb barátaimat”. Az önszaggatás – minden póz nélkül! a vers kötelező elemeként megjelenő önvád, ami életvád is, élet-lehetetlenség-kifejezés, egyszersmind mégis-élet-megvalósítás áhítása – megmarad építésnek, tájékoztató közlésnek, igazságterjesztés óhajának; nézzük, miként rohan meg, száguld máris – lassú izzása alatt – a kassáki kép, verskép, sorlűktetés: „Emlékszem egy ismeretlen, távoli városra / korán jöttem, de a harangok már megkondultak. . .” S a többes: „s az emberek nyája a hasadó térre sereglett”. Módom volt másutt szólni már arról – hadd ne ismétljem kifejtve, csak utalásként –, milyen fontos szerepet játszanak a Kassák-versben a „hagyományosnak” is nevezhető költészeti elemek; a jól megválasztott, műves jelzők, a hirtelen sortörések, a képzetek merész, célzatos egymás mellé kerülései. Itt erre mind látunk példát.

S a színec, a képtelenségek! A folytatás ugyanis ez: „ahol egy akasztott néger csüngött a fán” – e hasadt téren –, „zsákbavarva gondosan, mint, akit áruba bocsátanak / ezen a felejtethetetlenül kék hajlalon”. Ez felejtethetetlen kép; s mennyi időt mutat előre, *Godot*-ig, a folytatása – mennyire a múlt század emberrémképeiből jön *Godot* is! íme –: „arra a kék szemű kölyökre is emlékszem, / akit koci elé fogott a gazdája, s amíg a végtelen / körutakon botorkált vérző, örök sebek / szakadtak ki a szive fölött”. Milyen messze kerültünk a bánatos magány asztal-végétől! Az ünnep kétességétől! A sebek felszakadnak, s legföljebb a teltség teljesebb, az oldottság tökéletesebb – az ellentét alapján az ellentételezettség élesebb így, nem az anyag vált engedékenyebbé, nem a szellem kevésbé „halhatatlan”.

S akkor, mintha nem méltánytalanul támadna bennünk a várakozásnak ez a sugallt érzete, a vers főszemélye „megszólal”, forma szerint is szinte:

elmond valamit. Barátaihoz szól a teli pohár mellől, és közli, hogy legigazibb szeretőjére gondol, „aki még annak idején, fiatalsága szépségével / és egyszál fehér ingben kopogott” az ő ajtaján. Ez is Minden-Képzet; s ami tovább viszi: „Aki őt látta, sohasem felejtheti el...” S a jelenet, az együttlét, benne tavasz-és-madár-kép; megint valami kerekdedebb általában. A záró szakasz is enged enyhületet – elcinte; még a „hát” szócska sem változtat ezen: „Amim volt, mind neki adtam, legyen hát övé / ez a szívemből merített este is. / Vigyázott rám, aki mindig veszendő voltam...” Most nagyon szép ez a menet, megint a hagyományos vers-clemek használatával, gondolatritmus-ös-énekszerűséggel: „ha fájt valamim, sírni se tudtam...” És a befejező sor teljes rejtély, merre mutat, mindenesetre majdnem a legélesebb Kassák-metszések közé tartozik, vagyis azok rétegébe: „s most mosolygok, mert az övé vagyok”. A *Boldog, szomorú da! szomorú-boldog* ellenpárja ez, vagy olyan művek elődje is, mint *Vastól az Ötven felé...* vagy még sorolhatnók. Ami közvetlen érdekünk: látni, miként tud Kassák a „középműfajú versben” is saját teljességének itt-vagytok-*részei* felé credendően tekinteni. Tekintet nélkül arra, hogy a vers: alkalom.

Idézhetnénk itt, természetesen, a keményebbnek gondolt korábbi korszakrészek verseit; ám többször is utaltunk már rá: a kerekded jelleg ott, ismétlődve, ugyancsak előbukkan, és a századelő lírájának „heroikus” hite, ami akár Schwitters, Apollinaire, Majakovszkij stb. költeményeiben is ott kísért, vagy evidens, a Kassák-hangnak meghatározóan szerves alapja, a többi anyag hordozója. Maradjunk tehát tárgyunknál; a *Társtalan ember* című vers követi csakhamar az iméntit; s kezdete azonnal „az igazi Kassák”, eképp: „Messze van ő s én még messzebb vagyok tőle”, példája ismét, hogyan él Kassák Lajos a „leghagyományosabb” poétai eszközökkel, ha szüksége van rájuk; „mi vagyunk ama szegények, akik az erő szerénységét / s az ajándékozás örömét énekeljük”. Gondoljunk legerősebb helyeinek egyikére, ahol azt mondta – nagyjából idéztük már –: „Lassan arra is rászokom, hogy kölcsönöket kérjek. Pedig bizonyos, hogy adni szeretnék a legjobban”. És kiegészíti ezt a nagy vadon-érzet, nemcsak ebben a *Földem virágom*-versben: „néha kijönnek hozzám a barátaim, zenélnek, okoskodnak, s végül felajánlják a béke poharat –” – nem ismerős-e. sajnálatosan, folyamatlag? –, és: „nem iszom / de néha fiatal lányok is ellátogatnak hozzám karcsú magas lábszáraikon akár a növendék állatok / igen ti a kedvemre valók vagytok gondo'om és megfogom a mellüket és megtapogatom a combjukat”, s ez az érzékletesség, nemi értelmeivel, nem illuzziációja a műnek, a Műnek, mert így folytatódik azonnal: „így múlik az idő, s a seb, amit szívem fölött hordok...” A szóalás az általánosig jut; és ősidő-kig, jóllehet Kassák aligha tűzte ki – ösztönösen se követhette – a rilkei ideálokat, mégis: „ha szólni tudnék most örömeimről beszélnek / ha egyedül lennék hozzákötném magam a lányhoz, aki épp most fordul be a barlang száján...” A közép-kelet európai *duinóiak* ezek a versek. A 35-ben, a *Földem virágom* terepén uggyanúgy, mint az asszonyoknak írottak közt megvannak a megfelelő sorok, szakaszok, költemény-cgészek. És, másutt mód volt szólni erről, *József Attilához*, *Gellérihez*, *Radnótihoz*, sokakhoz még ugyanígy kötik őt szálak, s maradjunk az érzékiéknél, érzékleteseknél – hát akkor a gondolataikkal mennyi azonosság lehető! –: „vérrel és fe-

keze ráccsal vagyunk körülvéve, nincs gondolatunk, amit megélhetnénk” – ez még messzebbre, világirodalmi külszínekre is vezet! S tovább: „Lent járunk az emlékeink között, öreg gyerekek utaznak velünk, a fákról leolvadnak az acéllevelek...” Kassák valóban az élen jár, avant-garde, ezzel, a legjobb adott pillanatában is; csak abszolutizálni nem szabad ezt, meg kell adni a kornak a teljes méltányosságát azután.

Erzékiesség, érzékletesség... Egy példa: „A külvárosok házai között élek a mezítelen lány és a durva káromkodások testvérségében gyakran ki akarok törni korlátaim közül”, s nem áll meg itt, van azonnal, „Attilánál előbbi” tovább: „a gondolat egy késszúrás itt minden pillanat egy szem a hétköznapiok láncából”. 1926 az évszám. Kassák, ha innen nézzük, a magyar akárki is lehetett volna: *Cendrars, Henri Miller*... s nincs, aki távolabb állt volna bármikor is bármilyen divattól!

Megrendítőek a tagadásaik is, még mindig az 1926-os anyagot nézzük, a mezítelen lányt és a durva káromkodásokat: „nem a könnyörgés az ami a számon van, nem a fájdalom sem a meghasonlás keserű vége...” – még ha ez aránylag közkeletű is! a költészet, *Goethétől* tudjuk, nem kizárólag „zenialitás-részlet-sorjázás”... a vers közbülső részét másutt idéztem, kerüljön ez frissen ide: „magányosan állok itt színekkel és formákkal telítve s mondanivalókkal amik rólunk és miattunk szólnak”; alapja ez a keménység-összehasonlítási próbának, Kassák szakítószilárdságát valóban méri – ahogy csak önmagán mérheti huszadik századunk költészetében itt; még ha ő maga volt is, aki – ki nem volt az?! – adta, ő nyilvánvalóan, tagadhatatlanul, alább.

Fentebbekért; ily hitben; megfáradtan – volt miben.

Volt miben lennie – és megfáradnia. „El nem vesztendő napjaim”, írta az időről: „padlásszobákból műhelyekből országutakról és a vidám emlékü kocsmákból” fordult „árnyéka”... hová? Megint ily helyekre, melyek nem a helyi színek jegyében abszolutizálódtak, mint *Berdánál, Tersánsky-nál*... az élvonalnál tehát... hanem az előretrohantság ősállapotát idézték... nem mondható, hogy testesítették, materializálták... ugyan, ki és miféle műszer ellenőrizhetné azt? Az előretrohantság mint ősállapot... az előretartottság mint evidencia... az örök alap-kockázat... az alap, ami örök-kockázat... a kockázat, ami nem örök alap, hanem alap-örök.

A *Január 1. Hajnal* – ismét az asszonyciklusból – kilépése: „az utcára, ahol részeg férfiakkal / és részeg, gyönyörű asszonyokkal” találkozik a fő személy... s látja, „egyformák vagyunk va' amennyien, köszöntötte...” őket, „jobbról és balról megcsókolta...” arcukat, s mily realitás: „miközben félkarommal magamba emeltem borosüvegem / és énekelni kezdtem...” A vers kezdete is ez: „Bort kóstoltam ma, édes, jó bort...” Oly mindegy, bort-e, vagy sem, a szervesség számít, az építkezés; hogy Kassák Lajos magának a poézisnek az elemével írja el – akkor, ha úgy tetszik, hihette; antipóézis: ma már tudjuk: szervesség-rész – hatásait.

A hatás, épp a századvég-utó hit illúzió-onnaniában: maga a *dolog*: még volt „a dolognak” hatás-hihetősége. Szép Ernő hangjának rokonsága ez: „Ki nyújthatta felém láthatatlan kezét? / Pillanatra komolyan szégyelltem magam / mint ahogyan ő is szégyellhette magát, szegény / nem mert szembe fordulni velem, testvéri keze talán remegett” stb. Oly jellegzetesen, bár folytathatóan kassáki a következő rész, a *folytatás*: „Kint hajnal volt és tél volt / de hiába vacogtak össze a fogaim, éreztem, hogy / ez az a pillanat, mikor a boldogság harangja megkondul szívemben. . .” Egy kis kész elem; s a *legigazibban bárkii* – sosem folytatható! –: „mikor a sötétség fátylai fellebbennek és hallok / az újesztendő sugallatát”. Ami ebben nem a legeredendőbbben kassáki, visszaadja a vesztett többletet azzal, hogy –: közép-kelet-európai. *Bojtár Endre* e tárgyú elemzései példák a jelenségre, híven.

Bojtár tollára vár a közép-kelet-európai-jelenség kassáki vershelyzet kultúra-történetisége! Elégedjünk meg ennyivel, bár – s mert! – nem összefoglalás a tárgyunk: a múlt század, netán a századforduló „hősiességek” jegyében is álló várakozásai ott rezdülnek még e költészetben. Adyében a stiliizáltság felfokozottabb formájában; látszólag kivédettebben. József Attilánál a későbbi, második világháborús hiper-realizmus (– alapozás, ha így akarjuk) valódi megha'adottságában; Kassáknál – mondjuk ki a szót: avantgarde! – a nyílt megvallás póztalanság-pózában, kerekdedség-nyerségében.

A *Fehér valóság* téli ebei „már behúzódtak vacskaikba”, de a halott katonára – *Rimbaud!* – még ott van az árokban. Nikkel számovár? Íme: „A szél véres pengékkal csörömpöl”. *Hölderlin* szélkakasa is ez. S mit szólunk egy ily sorhoz: „Az utakat már befújta a hó”. Kassák példája nem a török-szakad előrerohantságé. Az eszköztár felhasználásáé; az élése az eszköztárral, „a kamrával”; a vers túléléséé. S mi ez a hó? „Gyalázatosabb a koromnál”. Hol láthatja kedvese arcát az égre-bámuló? „A vörös holdtükörben” – *Pilinszky Félmult*-világa! A kassáki fordulat végső jellegzetessége az a váltás, ezúttal nem vágás, az új versszaké itt: „Ki sem merek már lépni a házból / száraz kenyéren és jeges vízen élek”. Hogyamányos költői eszközök, mondtuk? Igen! Figyeljük meg a „jeges” döntően fontos megválasztottságát, pontosságát. Színek? Hová lett a város, gyerekei a *zöld* parkból, kérdi. Senki se kérhetne rajta számon egy színt, egy közkeletűséget; mégis adja a verse. S ekképp végzi: „Fehéren kondul a tér. . .” Megint a hölderlini végsőség hangját halljuk! Gondoljunk arra: az avantgarde nem okvetlenül előrerohant, hanem tallózott, összeszedte, ami az előző században elejtve maradt. . .! Elrejtőzve nem, de elrejtődve; nem is rejtve, csak észrevétlen. Összehasonlító irodalomtudományi feladat lenne megvizsgálni, mennyiben *nem alapvetően* az Apollinaire-világot viszi tovább (közvetlenül) Kassák, mennyivel inkább – áttételesen – e múlt-századiségeket; e frissen-maradtságokat. A vers vége, hogy valóban odáig érzünk: „Valóban tél van / szerelmünk percei széthullanak / az üressé vált időben”. Ezt a mai napig bármilyen költészet megteremtendő céljának tekintheti, ezt a végsőséget, alapvető-mivoltot. Kassák e látszólag visszaengedettebb ciklusban valósítja meg, mintegy melleleg. Ezért nem szükséges mindenkor a *végeredményeit* vizsgálnunk végeredmény-állagként. Maga az *állag*, a megszer-

veződöttség, és a benne őrzött spontaneitás, a valódi kassáki – rút szóval – hozadék.

Míntha áradna anyaga, s ezzel is késztet, ma, úgy érzem, az összefogottságra. Holott *végérvényeket mond*, s ha ismétél is...! És ez a példa, mint-ta, szövedék: megvizsgálandó még; miről is van szó. Most ily messzire nem mehetünk. Maguk a versek kell, hogy tovább vigyenek. A *Hangos bűnbánat* így a következő: „Alszik itt minden, majdnem döglötten / alszik, vagy sirva remeg a dög!ött tűz körül”. Enyhültebb hang?

A nagy általános és a legközvetlenebb valóság; párosban ismét itt; így „testvér, drága bajtárs, vezess át a rombadült városon / hol tegnap még emberek éltek s kijjebb a határban / szakállas, fehér kecskék s még fehérebb gidáik kövér / füveket legeltek és játszadoztak, mint földreszállt angyalok”. Szép Ernő jut eszünkbe, ama szépséggel, verseinek szinte élén, mely „egyszerű és nyugtot nem enged”. Vagy *Kafka*; akit Szép hoz be, a híd-motívummal, a szépséggel-népséggel, a bánattal, melyhez mi-köze-a-szívnck? Kassák ugyanzt a tágasságot tárja; a századelő hitelesen megőrzött, megoldatlanságukban-tartott utóhangjait; melyek mindmáig csak előhangjai valami valódi költészetnek.

A második szakasz: „Míntha vakon születtem volna”, nyit, „hiába nyitottam ki / két fájó szemem, az ég sötét felettem, akár a gyászlepel”. A XIX. század...! S hallja a köré ólomból öntött *néma* csöndet. Berzsenyi? Íme: „Tegnap még a katonák trombitáit is hallani lehetett...” Elegendő példa.

A szürrealizmus? Visszafojtott eszköztára: „s a fémmadarak hangját, melyek a kék hegyek közt lebegtek”. Kassák maga, lefogott hangján: „Ma egyedül állok itt, s a visszhang se felel, ha kiáltom: / halottai és megalázottjai e szomorú földnek / bocsássatok meg bűneimet”. *Dosztojevszkij*... és Szép Ernő „bocsássatok meg”-hangja.

Ugyanez a századelő-hang, tovább kitarva sokakénál... de rokonként némely babitsi, kosztolányis „vételekkel”... s megint az imént idézett önmérsztő, nagyon félrehagyott költőével. Ez: „csüggedten lógotom karjaim”... S miért? „Mert bűnös vagyok én mindazokkal együtt / akik ellenetek vétkeztek. / Én, a rézműves készítettem / a katonák trombitáit, én, a lakatos...” stb. Nem pusztá önvád. Több: költészeti stilizációnak már a hagyomány-életetése; a „modernista” Kassák...! A mindenkori modernizmus-számonkérhetőség példája; maradéktalanul mindenkorinak, mindig-akkorinak kell lenni...!

A *jó bétköznap* ezzel a szóval indul, pontra végződve: *Egyedül*. Szinte idézőjelbe sem illik tenni e vers ily első-szavát; fáj és mély... ahogy Kosztolányi mondta. S az ismétlés: „A februári vak ég alatt állok egyedül”. A megrendülés azonnali kivédése: „Hideg van és nem fázom, sötét van és nem félek”. A nagyobb hatásért a kivédés. A folytatás logikus, indáztatott:

„Miért is félnék, otthon vagyok magamnál, annál az embernél, / akit nagyon jól ismerek. . .” A múlt század átmentett heroizmusa, már-nem-létező. . .! A hit példája; a fütty az erdőn. A mélyen megemelt kalap. Gondoljuk meg: Ady, József Attila, Kosztolányi, Szép Ernő – mennyire ugyanezt járják körül. Az „avantgarde” Kassák milyképp helyezkedik el, szervesen, százada kortárs legnagyobbjai között. S még Babits, *Tóth Árpád* is említendő volna. Pilinszky-nél, a kései Radnótinál változik „a szín”.

Hallja, hogy „a világ” szólítja. . . ezt pedig kénytelenek vagyunk ma már idézőjelbe tenni, e kifejezést Gyökérig egy vele – ó! de hiszen ez ma is ugyanaz csak. . .!? – „ezen a magányos órán” Az óra magányosabb magányú.

A *Tavaszi bizodalom* már ugyan a címevel is miben mondana ellent mind e kettősségnek? Amit egységként volt képes észlelni a költészetalkotó tudat?! A szöveg: „Szállj dalom, szállj. . .” Hogyan?! „A kimondott szón és a forma keretein túl. . .” Már más? Oly mindegy, miként módosítja az alap-hitet. Trombita, katona, hajnali ébresztő megint. . . emberek: „barátaim mind. . .” Fény forrásoként kellene világítania a dalnak; születés hírnökeként, feledtetőjeként a halálnak.

Miféle enyhület? Valamit érzünk. . .

E bizonytalanság-végtelen, vagy e bizonyosság-véglegesség alapletétje okvetlenül a nagy-ciklus. Hol „távoli órák kondulnak”, és „Tolsztoj három szent aggastyánja” a tó színén száraz lábbal vándorol át. . . vagy legalább hasonlatuk. Még nem is láttuk e verset, és a múlt század nagy vonulatainak egyikét – már említettük!

Bojtár: „Felbomlott az az elképzelésrendszer, amelyet Immanuel Kant fogalmazott meg a legteljesebben, s amely szükségszerű kapcsolatot látott a megismerő érték: az igaz, az erkölcsi érték: a jó, és az esztétikai érték: a szép között. . .” Egy bizonyos emberképet, a „naiv, csak a szív csendes örömeinek hódoló. . . múltat-jövőt nem ismerő, érzelmek által kormányzott ember képét” felváltja valami más. Lassan a mi költészetünkben is átüt ez az érzet. Kassákkal szinte túl-jellegzetesség formájában. Mert: visszavonhatatlanul. De a kerckedség visszafogottságaival. Talán az általunk itt vizsgálat tárgyául választott ciklus ezért példázhat valamit kifejtetten, valóságosan.

Közjáték annak a versnek a címe, amelyik – viszont?! tehát?! – így indul: „Megadom magam. Tekints le rám és ítéld / ha van érkezőed hozzá, fennséges Úr. . .” Valóban? Igen, mert ez a folytatás: „akit így szokás dicsérni, elhallgatván / rejtett szavaid. . .” stb. Ez nem a „dicsérni valóm van” magatartása, a perse-i; nem konszolidált, nagyformátumúként előrerögzült kezdemény-líra; a hozadékok kiszolgáltatottságát híven adja vissza, jellegzetesen vallomásos, lap-kitáró címevel is a Kassák-vers. Kérdezi, mit vétett – ezen Úr ellen; kérdezi ezen Úrtól –, hiszen „valóban úgy állok itt”, közli, „mint aki nem fél / a rejtett szarvaktól és az elvégzendő munkától

sem fél". A későbbiekből – például – Pilinszkyt előlegezi: „Csak állok mozdulatlanul s akik elmennek mellettem úgy látják / egy hatalmas akácfa áll az országút szélén / csodálatos fa, mely a zord télben is virágzik. . .” A *csodálatos*, ez az avantgarde-hit-jelző marad el szükségszerűen a későbbi tizedek költészetéből; ám különben – mintha úgynevezett „nyersfordításban” olvasnánk valami „készet”; s mi az, ami *kész* – ezt kérdezi a kassáki indítatású líra, s így hű önmaga legvégsőbb formáihoz is. S ami a legfontosabb: alap-hangvételeivel, sőt, alapvető hangjával máig felülmúlatlanul – ebben nem éri utol például Pilinszky stb. – mond valamit: „virágzik / és egyformán hullatja szirmai emberre, állatra / jóra és rosszra / akik elhaladnak sűrű lombjai alatt”. Már a *sűrű* szóval kifejezett tudat is elárulja: eredendő, majdnem elemi *erőről* van szó Kassáknál, ám ez az erő ugyanilyen evidens kiszolgáltatottságokról tud – így tud önmagáról.

„Most, hogy pihent vér áramlik ereinkben. . .”, kezdődik nagy pontossággal a *Köszöntsük a reggelt*, a következő vers. A jelző – hagyományos, ha tetszik! – megválasztási módja. . . előtte a „szükséges” bevezető, küszöb: „Most tegyük félre álmainkat. . .” ...azután a rátérés a címre: „köszöntsük a reggelt”, ez a következő sor eleje, s tagolásába belefér a magyarázó, kibontó ismétlés-féle: „a teljesedő világosságot”, bele a továbbblendítés: „mely szinte illatos”; és lassú, hömpölygő meggyőződéssel – azzal a meggyőző erővel, amely nem fordít külön semmit az eredményre, mert *megvan önmagában, eleve létezik* – halad előre, egyszerűen eljut önmaga által megteremtett pontjaiig. „Valaki meghalt”, olvashatjuk aztán, s minden közlés mintha valaminek a túljáról érkezne már, „hallom a falu lélekharangját, de fájdalom nem érinti meg szívemet”. S ez igaz, illetve ez az érzet jogosan keltődik fel, mert a sor formai tartalma, alakulása ugyanezt „mondja”. A nagyobb lendületű, másutt talán külterjesnek ható sor – ha ugyan sorok, akár képzeletben is, átplántálhatóak közegükből bármi egyéb térbe! – ettől az azonosságtól, ami nagy csöndesség, közelinek érződik, s ekkor a „mint kemény harcokba induló katonák, haladunk tovább csillogó szerszámainkkal” sor után, melynek most a szerszám- és-had vonatkozását nem elemezzük, elkövetkezik az érzetünket igazoló újabb: „az ég kupoláját egészen közel érezzük homlokunkon s mezitelen talpunkkal” stb. A közelség Kassákja mutatkozik meg ebben a ciklusban, az eddigieknél kibontottabban.

Holott ez is *Harc a szavakkal*. A nagyobb ciklus, a kötetnyi anyag felező osztása előtt majd még a *Fényfoltok* 14 sora jön. . . ez tehát befejezésjelzet legalább, ilyen fordulat sugallása. *Harc. . .* így: „Beszélek, beszélek és hallom, hogy szavaimnak semmi értelme”. Ehhez mit tehetünk? A valóban végső hitelesség megnyilatkozása ez – s küzdelmes, mert következménye nem lehet, a továbbot megint a szó jelenti, a beszélés; a megközelítés vágya. Mit tesznek ezek a szavak? „Úgy szállnak föl, mint gyerekkorom-

ban, ha köveket hajigáltam / kényszerűségből mozdulnak és visszahullnak még mélyebbre. . .” Másutt, korábban ezt olvashattuk – egyebütt szólhatam róla –: „Egy követ dobtam a magasba és nem tért vissza a földre / kinyitottam egy kalitkát, s a madár nem akart elszállni.” Van-e bármilyen ellentmondás? Nincs, ahogy a küzdelem is „meddő” marad egy bizonyos módon, s az egyetlen „termékeny módozat” másképp. Szavak? „Nincs értelmes szava a fájdalomnak és az örömet sem tudják kifejezni, szegények”. A *szegények* szó merőben Szép Ernőnél lehető tartalommal mutatkozik, olyas használatú. Kassák pedig ezzel merőben önmaga azonnal: „Hallottátok-e már az ócska gramofonlemez, amely ott üget a bérkaszárnnyák udvarán körbe-körbe az éles acéltű alatt?” Ott üget. . .! S „kacag és nyerit”. Szinte sejthető, hogy „mint az eszelős”. De tovább? „S ha sebet kap akkor úgy szól, hogy szinte megvérzi az emberi füleket”. Megint Szép Ernő s Kassák Lajos alapvető rokonságát hallani ki ebből. Azután, szervességgel a szabadversben, kötöttséggel: „És hallottátok-e az embert, aki ott gubbaszt üvöltő gépe előtt / magárahagyatottan áll az udvar fenekén, kinyújtja a karját. . .” Ő is szól, ugyanis „néha azt mondja: / Adjatok valamit a szerencsétlennek, jó emberek, adjatok!” Bármennyire túl-kimondott is, ami következik, eszköze a kassáki erőteljességnek, elemiségnek; az anyag ellenállása megalkuvásunkat is jelenti, a legszentebbet: hogy az anyagot el kell fogadni úgy, ahogy végül ellenáll, vagy ahogy végül kezes. Ez a szellem halhatatlanságának – Kassákot idézem, az „ássátok föl magatokban...” versrészét –, a valódi érdemes-esélynek alapföltétele. Itt: „Ki érzi a sebeket a koldus rongyai alatt és ki érti a veszendők segélykiáltását?” De hiszen így van, kiáltunk fel mindjárt. S akkor rendben van ez is. Az azonnali metszés, a jellegzetes kassáki heroizmus – a múltak hagyatéka – nyomban forma és anyagellenállás szerint is rendbe tesz, ha külön rend kell, minden összefüggést a versben; mert mindjárt ez a továbblépés: „Költő vagyok, tudjátok, a szavak mestere / s a legutolsó azok között, akik sem mire sem használhatják mesterségüket”. A vers belső, mondhatni, hagyományos szervessége, megkomponáltsága is ugyanúgy szempont, mint a zártabb lírára rendeltettekénél: „Szobám falain át is hallom a veszett gramofon dallamait / táncra ingerelnek vagy fájdalommal gyötrik szívemet. / Magamba fordulok most, kedvesen és tehetetlenül nyöszörgöm: / oh, csak egyszer mondhatnám ki, hogyan szeretlek s te csak egyszer is megérthetnéd szavaimat”. Az asszony-nagyciklus első egysége tulajdonképpen itt ér véget, azaz csúcst; következik még a *Fényfoltok*, sok szépséggel, de a kassáki nagy vers a *Harc a szavakkal* szerveződés-egészében bizonyítja ismét meglétét, érvényét, csorbulatlanságát. Szeretet és értés, ön-lét, és társ-vágy, óhajlás és felismert szükségzerűség, odavetettségek és esetlegesen-túli, s még sorolhatjuk: egészen kis helyen, abszolút líraként. Ez a Kassák szabadvers egyik nagy vívmánya; eredményei máig hatnak: a szabadság kötöttségeit vállalni, a rend szerveződését a szellem nagyobb kitekintésével egyesíteni, ezt az egyesülést, felismerve, akármi küzdelmeken és önellentmondásokon át *bagyni*. Az 1937-es Kassák a korábbi korszakok keménységét tovább őrizve tud telt hangon szólni, édesség-vágyon átüt a fanyar világ-örökismeret; a világ rész-gyönyörűségeit a vágy keserűsége hatja át.